

บทที่ 5

สรุปและข้อเสนอแนะ

ตามแนวปฏิบัติของเกษตรทฤษฎีใหม่ ซึ่งประกอบด้วย 3 ขั้นตอนนั้น จากผลการวิเคราะห์ที่ผ่านมาเห็นได้ว่า เกษตรกรได้ดำเนินการผ่านกระบวนการในขั้นที่ 1 อันได้แก่การบริหารจัดการทรัพยากรดินและน้ำ เพื่อให้เกิดระบบการผลิตทางการเกษตรพึ่งพาตนเองและมีความมั่นคงด้านอาหารในระดับครัวเรือน สำหรับในขั้นที่ 2 และ 3 ซึ่งเกี่ยวข้องกับการรวมกลุ่มในระดับชุมชน และการสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์กับองค์กรภายนอกนั้น เกษตรกรบางรายได้มีส่วนร่วมหรือได้ดำเนินการไปบ้าง โอกาสในการพิจารณาขั้นต่อไป ในเบื้องต้นจึงขึ้นอยู่กับระดับความสามารถในการพึ่งพาตนเองของเกษตรกรและการสร้างความสัมพันธ์กับชุมชนและเครือข่าย ซึ่งเป็นปัจจัยที่กำหนดแนวทางการพัฒนาต่อไป

5.1 การพึ่งพาตนเอง

ตามที่ได้กล่าวไว้ในบทที่ 2 ทรัพยากรดินและน้ำ และบทที่ 3 ระบบการทำฟาร์มเกษตรกรได้กำหนดสัดส่วนการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรดินและน้ำ เพื่อให้เหมาะสมและสอดคล้องกับรูปแบบการเกษตรในพื้นที่ของตนเอง ซึ่งผลการดำเนินงานดังกล่าวได้แสดงให้เห็นว่าเกษตรกรสามารถพึ่งตนเองได้ระดับหนึ่งในทางเศรษฐกิจและสังคม รวมถึง มีความมั่นคงด้านอาหารด้วย ผลดังกล่าว มีแนวโน้มที่ชี้ให้เห็นว่าน่าจะมีอยู่ในระดับที่ดีกว่าเกษตรกร โดยเฉลี่ยของประเทศ

ตารางที่ 5.1 เปรียบเทียบค่าใช้จ่ายและรายได้ของเกษตรกร

รายการ	โครงการทฤษฎีใหม่	ผลการสำรวจSES
ค่าใช้จ่ายนอกการเกษตร	86,518	97,609
ค่าอาหารและเครื่องคั้ม	16,024	35,020
มูลค่าผลผลิตที่นำมาบริโภค	11,530	5,847
รายได้เงินสุทธินี้สิน	128,562	111,541
หนี้สิน	90,337	57,045

ที่มา : 1/คำนวณจากรายงานผลเบื้องต้นการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน พ.ศ. 2551
สำนักงานสถิติแห่งชาติ กระทรวงเทคโนโลยีสารสนเทศ และการสื่อสาร

ตารางที่ 5.1 ได้แสดงให้เห็นว่าเกษตรกรในโครงการเกษตรทฤษฎีใหม่มีค่าใช้จ่ายที่ไม่เกี่ยวข้องกับการเกษตรรวมทั้งค่าอาหารและเครื่องคั้มน้อยกว่าเกษตรกรโดยเฉลี่ยของประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งค่าอาหารและเครื่องคั้ม เกษตรกรทฤษฎีใหม่มีค่าใช้จ่ายน้อยกว่าโดยเฉลี่ยกว่าเท่าตัว ในขณะที่ขั้วกันเกษตรกรทฤษฎีใหม่ได้มีการบริโภคผลผลิตในฟาร์มของตนเองมากกว่าโดยเฉลี่ยกว่า

เท่าตัว ซึ่งมีผลส่วนหนึ่งทำให้รายได้เงินสดสุทธิของเกษตรกรทฤษฎีใหม่สูงกว่ารายได้โดยเฉลี่ยของเกษตรกรทั่วไป อย่างไรก็ตามเกษตรกรทฤษฎีใหม่ก็มีหนี้สินมากกว่าด้วย โดยเฉลี่ยเกือบถึงหนึ่งเท่าตัว ซึ่งอาจมีผลต่อความมั่นคงในอนาคตได้ หากหนี้สินนั้นไม่ก่อให้เกิดผลต่อการผลิต แม้กระนั้นก็ตามโดยทั่วไปอาจกล่าวได้ว่าเกษตรกรที่เป็นตัวอย่างศึกษาน่าจะมีศักยภาพในการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจและความพอเพียงด้านอาหารในระดับที่น่าพอใจเพียงแต่จะต้องมีการระมัดระวังไม่ให้ค่าใช้จ่ายมีแนวโน้มสูงขึ้นเกินความจำเป็น ซึ่งหากเกษตรกรได้มีโอกาสเห็นและเข้าใจถึงมูลค่าของค่าใช้จ่ายที่เสียไปแล้วก็อาจจะช่วยให้มีการพิจารณารายการค่าใช้จ่ายต่างๆ ที่รอบคอบยิ่งขึ้น ในกรณีนี้หากมี “ระบบบัญชีชาวบ้าน” ที่ง่ายและสะดวกต่อการบันทึก และจกรายการรวมทั้งสามารถจำแนกเป็นประเภทค่าใช้จ่ายต่างๆ ได้อย่างเหมาะสมกับภาวะของครัวเรือนเกษตรกร ซึ่งเกษตรกรสามารถทำความเข้าใจกับรายการประเภทต่างๆ ได้ก็จะมีส่วนช่วยให้เกษตรกรพิจารณาการใช้จ่ายได้รอบคอบยิ่งขึ้น

การศึกษาระบบการทำฟาร์มตามแนวเกษตรทฤษฎีใหม่ ถึงแม้ว่าจะให้เกษตรกรมีการจัดทำบัญชีฟาร์มก็ตาม แต่วัตถุประสงค์หลักก็เพื่อการเก็บข้อมูลเชิงสถิติซึ่งรูปแบบและวิธีการจดบันทึกยังไม่เอื้อต่อการนำไปจัดทำเป็น “บัญชีชาวบ้าน” ที่เกษตรกรสามารถทำเอง และทำความเข้าใจได้ง่าย ซึ่งต้องมีการปรับปรุงและพัฒนา โดยให้เกษตรกรเข้ามามีส่วนร่วมในการพิจารณากำหนดรูปแบบและวิธีการในการจดบันทึกรวมทั้งแนวทางในการจำแนกประเภทค่าใช้จ่าย และการเสนอผลที่สามารถพิจารณาและวิเคราะห์ได้อย่างเหมาะสมกับวิถีชีวิตและภาวะของครัวเรือนเกษตรกร นอกจากนี้หากได้มีการเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้เกี่ยวกับปรัชญาและแนวคิดของเศรษฐกิจพอเพียงเข้าไปด้วยจะช่วยสนับสนุนให้เกิดประสิทธิผลยิ่งขึ้น

5.2. การศึกษาด้านระบบการทำฟาร์ม

จากการศึกษาด้านระบบการทำฟาร์ม ตามโครงการศึกษาระบบการทำฟาร์มตามแนวเกษตรทฤษฎีใหม่ ของเกษตรกรตัวอย่างทั้ง 4 จังหวัด จำนวน 100 ราย สรุปได้ดังนี้

- 1) รูปแบบกิจกรรมการเกษตรของเกษตรกรตัวอย่าง เป็นการเกษตรแบบไร่นาสวนผสมที่มีระบบการผลิตในรูปแบบ พืช-ประมง-ปศุสัตว์ โดยเน้นในรูปแบบ ข้าว-พืชสวน-ประมง-ปศุสัตว์ และมีสัดส่วนการดำเนินกิจกรรมการเกษตรแตกต่างกันโดยขึ้นกับสภาพแวดล้อม วัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่น ซึ่งแตกต่างกับสัดส่วนทางทฤษฎี อย่างไรก็ตามสัดส่วนต่าง ๆ สามารถยืดหยุ่นได้ จึงถือว่าสัดส่วนการใช้พื้นที่ของเกษตรกรแต่ละรายมีความเหมาะสม และสอดคล้องกับพื้นที่ของตนเอง
- 2) การดำเนินกิจกรรมการเกษตรหลังทำเกษตรทฤษฎีใหม่ มีมาก และหลากหลายขึ้นเมื่อเปรียบเทียบกับก่อนทำเกษตรทฤษฎีใหม่ โดยเกษตรกรสามารถนำน้ำจากสระน้ำที่ทางโครงการฯ ขุดให้มาใช้ประโยชน์ได้มากขึ้น นอกจากนี้เกษตรกรยังได้รับความรู้ในการดำเนินการเกษตร เช่น การปลูกพืชชนิดใหม่ที่แตกต่างไปจากเดิม ทำให้จำหน่ายได้ราคาดี การทำปุ๋ยหมักและการใช้น้ำ

หมักชีวภาพ ซึ่งได้จากเศษพืชผลมาใช้ในการปลูกพืช ซึ่งอาจจะช่วยให้ลดการใช้สารเคมี เช่นปุ๋ยเคมี สารเคมีกำจัดศัตรูพืชลง ซึ่งนอกจากจะทำให้เกษตรกรปลอดภัยจากสารเคมียังช่วยรักษาสภาพแวดล้อม อีกด้วย

3) เกษตรกรมีกิจกรรมในการประกอบอาชีพของตนเองมากขึ้น มีผลผลิตของพืช หลายหลายออกมาในระยะเวลาที่ต่างกัน ทำให้ลดความเสี่ยงในการดำเนินการทั้งจากสภาพแวดล้อม โดยเฉพาะปริมาณน้ำฝนที่แปรเปลี่ยนไปตลอดเวลา อีกทั้งยังลดความเสี่ยงจากโรคและแมลง ตลอดจนในเรื่องของราคา

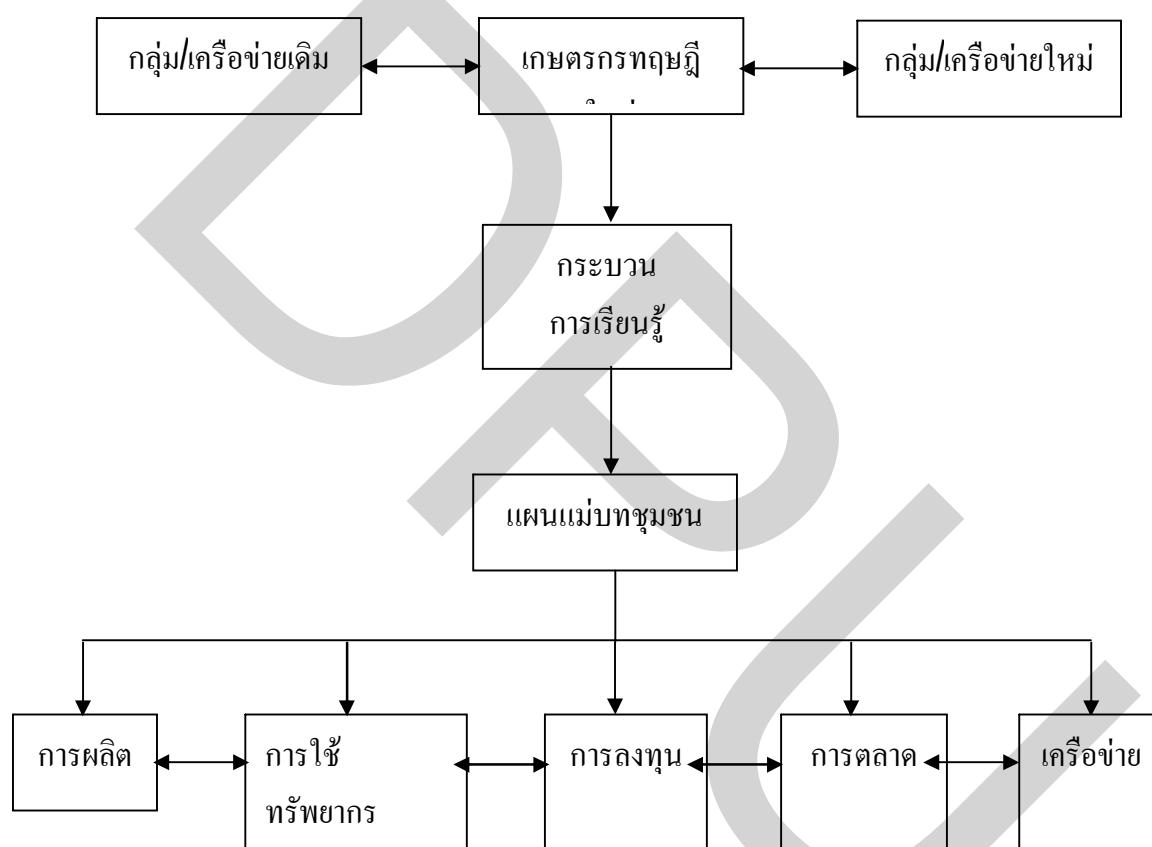
4) สามารถใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างทั่วถึง ทำให้เกิดการรายได้จากการเกษตรเพิ่มขึ้น ทั้งจากการเพิ่มผลผลิตและมีผลผลิตอย่างหลากหลาย ส่งผลให้เกิดความคุ้มค่ามากกว่าความคุ้มค่า เพราะนอกจาก จะทำให้มีอาหารอย่างพอเพียงแล้ว ยังเป็นผลทำให้เกษตรกรมีงานทำตลอดทั้งปีมี รายได้ต่อเนื่อง ลดการอพยพถิ่นฐาน คุณภาพชีวิตและครอบครัวมีความอบอุ่น สิ่งแวดล้อมดีขึ้นเป็น ผลทำให้ต้นทุนทางสังคมลดลง

5.3. ข้อเสนอแนะการสร้างความสัมพันธ์กับชุมชนและเครือข่าย

ตามที่ได้รายงานไว้ในบทที่ 4 เกษตรกรที่ทำเกษตรทฤษฎีใหม่ จำนวนหนึ่งได้เป็นวิทยากร ถ่ายทอดความรู้และวิธีปฏิบัติทางการเกษตร รวมทั้งแปลงเกษตรกรรมของเกษตรกรก็ได้ใช้เป็นแปลงดูงาน เรียนรู้และถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับเกษตรทฤษฎีใหม่ด้วย เกษตรกรจึงมีโอกาสดูเรียนรู้และ แลกเปลี่ยนข้อมูลตลอดจนประสบการณ์กับเกษตรกรจากที่ต่างๆ ด้วย ภายในชุมชนเกษตรกรก็ได้เข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน ส่วนในระดับครัวเรือนนั้นสมาชิกในครัวเรือนต่างก็มีบทบาทและส่วน ร่วมในการพิจารณาตัดสินใจในกิจกรรมต่างๆ ทั้งที่เกี่ยวข้องกับการเกษตรและการดำรงชีพ ปัจจัยต่างๆ เหล่านี้จึงเป็นสิ่งที่สามารถเอื้อให้เกิดการพัฒนาและสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์ได้ทั้งภายในชุมชนและ ระหว่างชุมชน

ในขั้นแรกจะต้องคัดเลือกเกษตรกรจากที่เข้าร่วมโครงการเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อเข้ามาเป็นศูนย์เครือข่ายในการเชื่อมโยงและพัฒนาความสัมพันธ์รวมทั้งการสร้างเครือข่าย โดยเริ่ม จากเกษตรกรที่เป็นวิทยากรหรือแปลงเกษตรกรรมของเกษตรกรที่เป็นแปลงดูงานและถ่ายทอดความรู้ เกษตรกรจะอาศัยพื้นฐานความสัมพันธ์และเครือข่ายที่มีอยู่เป็นจุดเริ่มต้นในการขยายผลต่อไป ใน ขณะเดียวกันจะต้องมีการศึกษาชุมชนประกอบด้วย เพื่อแสวงหาผู้นำ ด้านต่างๆ เพิ่มเติม ตลอดจนการ ชี้ให้เห็นในเบื้องต้นถึงศักยภาพของชุมชน รวมทั้งเป็นข้อมูลพื้นฐานสำหรับชุมชนในการสร้าง เครือข่ายความสัมพันธ์และ การจัดทำแผนแม่บทชุมชนต่อไป

แผนแม่บทชุมชนจะกำหนดกรอบทิศทางและแนวทางการพัฒนาบนพื้นฐานของภูมิปัญญาและเทคโนโลยีที่มีอยู่ ทรัพยากร วัฒนธรรม เศรษฐกิจและสังคม แผนแม่บทชุมชนเกิดจากการสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันที่ชี้ให้เห็นถึงจุดอ่อนและจุดแข็งรวมศักยภาพและโอกาสในการพัฒนาของชุมชน แผนแม่บทชุมชนอย่างน้อยที่สุดจึงต้องประกอบด้วยแผนกิจกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวเนื่องและสัมพันธ์กัน อันได้แก่การผลิต การใช้ทรัพยากร การลงทุนและการตลาด ตลอดจนการสร้างความสัมพันธ์และเครือข่ายกับกลุ่ม หรือองค์กรต่างๆ ทั้งภายในและภายนอกชุมชน

รูปที่ 5.1 กระบวนการสร้างแผนแม่บทชุมชน

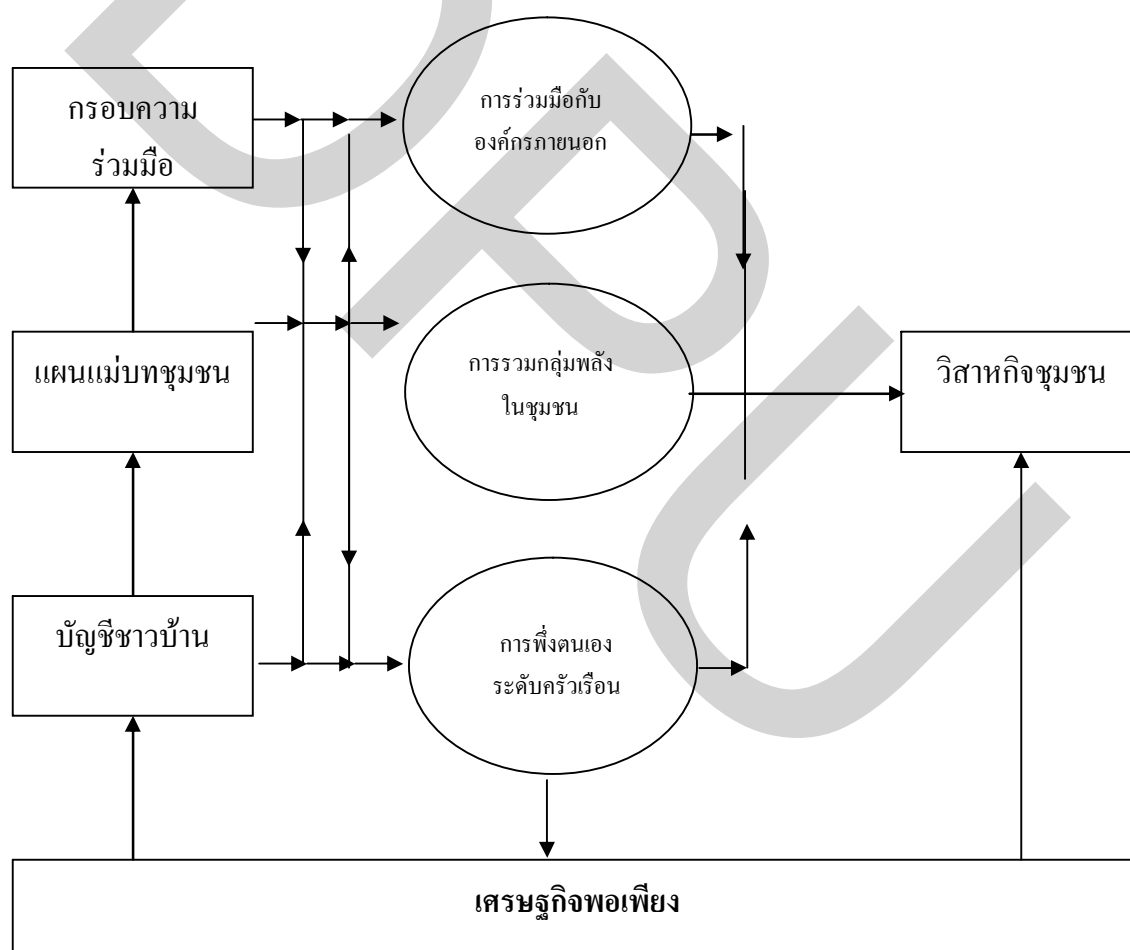
ในโอกาสปัจจุบันที่รัฐบาลได้มีโครงการและแหล่งเงินทุนสนับสนุนให้กับจังหวัดในชนบทเป็นจำนวนมาก แผนแม่บทชุมชนจึงเป็นเครื่องมือที่สำคัญที่จะช่วยให้ชุมชนสามารถคัดเลือกโครงการที่จะเข้าร่วมแหล่งทุนที่จะให้การสนับสนุน รวมทั้งเกษตรกรที่จะเข้าร่วมโครงการเกษตรทฤษฎีใหม่ได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล

5.4. ข้อเสนอแนะแนวทางการพัฒนา

แผนแม่บทชุมชนจะเป็นเครื่องมือในการดำเนินงานพัฒนาตามกระบวนการ 3 ขั้นของเกษตรทฤษฎีใหม่ อันได้แก่ การพึ่งตนเองระดับครัวเรือน การรวมกลุ่มหรือพลังชุมชน และการติดต่อร่วมมือกับแหล่งเงินรวมทั้งองค์กรภายนอกอื่นๆ ซึ่งตามกระบวนการดังกล่าวประกอบกับกฎหมายที่สนับสนุนการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนได้มีผลใช้บังคับแล้ว เป้าหมายการพัฒนาจึงอาจมุ่งไปที่การสร้างวิสาหกิจชุมชน

การดำเนินงานชุมชนจะเป็นผู้เคลื่อนกิจกรรมเองโดยที่จังหวัดรัฐจะให้การสนับสนุนเฉพาะกิจกรรมที่สำคัญและจำเป็น ซึ่งมีดังนี้

5.4.1 การเรียนรู้และกระบวนการทำงาน เพื่อให้เป็นพื้นฐานแก่เกษตรกรและชุมชนในการที่จะพัฒนาตนเองได้ต่อไป ซึ่งมีเรื่องที่สำคัญและจำเป็น ดังนี้

รูปที่ 5.2 แนวคิดการพัฒนา

- 1) เศรษฐกิจพอเพียง เพื่อให้แนวทางในการดำเนินชีวิตของเกษตรกรที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้ในการดำเนินการต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในส่วนที่สัมพันธ์กับเกษตรทฤษฎีใหม่
- 2) บัญชีชาวบ้าน เพื่อให้เป็นเครื่องมือของครัวเรือนเกษตรกรในการพิจารณารายรับและรายจ่ายให้เหมาะสมกับการดำรงชีพของครัวเรือน
- 3) แผนแม่บทชุมชน เพื่อเป็นเครื่องมือของชุมชนในการกำหนดกรอบแนวคิดและทิศทางการพัฒนาที่สอดคล้องและสัมพันธ์กับวิถีชีวิต และศักยภาพของชุมชนอันจะนำไปสู่กระบวนการตามขั้นของการพัฒนาของเกษตรทฤษฎีใหม่
- 4) การบริหารจัดการ (โดยเฉพาะอย่างยิ่งทรัพยากร ทุนและตลาด) เพื่อให้ชุมชนสามารถพิจารณาใช้ประโยชน์ปัจจัยต่างๆ ของชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล
- 5) การสร้างเครือข่ายเพื่อสร้างกลไกในการแลกเปลี่ยนข้อมูลความรู้และประสบการณ์ ตลอดจนการสร้างกิจกรรมที่เกื้อกูลสนับสนุนซึ่งกันและกัน ซึ่งจะช่วยให้ขยายผลในขอบเขตที่กว้างขวางขึ้นได้

5.4.2 การเสริมสร้างความสัมพันธ์ระหว่างองค์กร ในการดำเนินงานตามขั้นที่ 2 และ 3 ซึ่งจะต้องมีการสร้างพลังร่วมกับกลุ่มภายในชุมชน และองค์กรภายนอก ทั้งนี้รัฐจะต้องเข้ามามีส่วนร่วมในการสนับสนุนให้เกิดการรวมกลุ่มและการพัฒนาร่วมกัน ซึ่งนอกสรีระแล้วจากการให้การเรียนรู้ดังกล่าวมาก่อนแล้วอาจต้องช่วยประสานงาน การเจรจา การดำเนินงาน และการทำข้อตกลงร่วมกันอีกด้วย

5.4.3 การติดตามผล เพื่อให้ทราบถึงความก้าวหน้าและผลการดำเนินงานซึ่งหากมีปัญหา และอุปสรรคเกิดขึ้นจะได้ช่วยพิจารณาแก้ไขรวมทั้งการให้การสนับสนุนในสิ่งที่จำเป็น

แนวทางการพัฒนาข้างต้น พิจารณาดำเนินงานบนพื้นฐานของการพึ่งตนเอง โดยคำนึงถึงบทบาทของเกษตรกรในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ด้วยตนเอง ตามกระบวนการพัฒนาที่จะนำไปสู่การพัฒนาชุมชนร่วมกันตามลำดับขั้นของเกษตรทฤษฎีใหม่ ในการดำเนินงานกระทรวงเกษตรและสหกรณ์อาจกำหนดให้เป็นโครงการภายใต้ทุนสนับสนุนสำนักปลัดกระทรวงและสหกรณ์ โดยแต่งตั้งคณะทำงานชุดหนึ่งขึ้นมาดำเนินการ หรืออาจมอบหมายให้คณะทำงานศึกษาระบบการทำฟาร์มตามแนวเกษตรทฤษฎีใหม่ดำเนินการต่อไปก็ได้

โครงการนี้ควรดำเนินการในลักษณะการวิจัยเชิงปฏิบัติการซึ่งอาจอยู่ภายในจังหวัดสระแก้ว สระบุรี ปทุมธานี นนทบุรี ตามยุทธศาสตร์การแก้ไขความยากจน ที่อาศัยปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่จะพัฒนาชุมชนการเกษตรให้เข้าสู่ระบบวิสาหกิจชุมชนที่มีผลต่อการพัฒนาศักยภาพการแข่งขันของเกษตรกรที่สอดคล้องกับนโยบายและเป้าหมายของรัฐบาล

สรุป